

Gerrit (Gerard)

Dou - 1613-1675

Een geweldige Leidse fijnschilder met duistere punten in zijn leven.

Inleiding

Het moet toch niet moeilijk zijn een levensloop te schetsen van zo'n geweldige Leidse kunstschilder, de zoon van een uiterst bekwame glazenier, een leerling van Rembrandt en Lastman, een topper in portretschilderen en verfijnde stillevens.

Je 'googled' even op internet en daar vind je alles.

Maar niets is minder waar; hoe verder je komt, hoe groter de onduidelijkheden c.q. leemten worden.

Wikipedia hielp mij niet veel verder.

Er zijn weinig werken van Dou in Leiden aanwezig terwijl ze in de musea van de hele wereld tot in Noord en Zuid Amerika en in heel Europa, van Rusland tot in alle landen om ons heen 'bij bosjes' hangen.

uit: 'Abrégé de la vie des plus fameux peintres'
Antoine-Joseph Dezallier d'Argenville

In heel Nederland niet meer dan 20, in Duitsland 71, in Engeland 49, Rusland 19, Frankrijk 20 en een enkele in Italië en tal van werken in particulier bezit.

Na 1902 (biografie van W. Martin) zal er natuurlijk wel het een en ander gewijzigd zijn.

Volgens deze W. Martin, voormalig onderdirecteur van de Koninklijke Galerij van Schilders in Den Haag, in zijn boekwerk 'Gerard Dou' omvat zijn oeuvre 382 schilderijen en tekeningen. Alles wat ik over Gerrit Dou in deze bijdrage vertel, haalde ik uit dit antiquarisch verkregen boekje van 152 bladzijden.

Voor een tientje vond ik het als enig Leidse exemplaar bij de Slegte en voelde mij gelukkig.

Wat er na 1902 nog bekend is geworden blijft voorlopig duister.

Van de 382 werken beschouwt men 281 als onomstotelijk echt, 197 bevinden zich in niet gemakkelijk toegankelijk bezit en 83 zijn ongrijpbaar, althans onvindbaar, verloren of in bezit van onbekenden.

Gerrit Dou werd in 1613 in Leiden geboren en stierf in Leiden 62 jaar later; de officiële datum is 1675. In 1674 komt hij nog voor in het St Lucas-Gilde boek en hij zou in dat jaar nog een herzien (?) testament

Kort Rapenburg 12 met gedenksteen.

hebben ondertekend bij de notaris Paedts in Leiden. Het is mij nog niet gelukt dit testament in het Notarieel Archief te vinden.

Zijn vroegere woonhuis aan het Kort Rapenburg bevat een onopvallende gedenksteen met de volgende tekst:

‘Hier woonde Gerrit Dou
geboren te Leiden 1613
overleden te Leiden 1675’.

Bij mijn eerste bezoek aan de daarin sinds 1938 gevestigde juwelierszaak las ik abusievelijk als overlijdensdatum

1673, maar een tweede en derde inspectie overtuigde mij dat de drie toch een vijf moet zijn.

Later is mij gebleken dat de steen is aangebracht op 12 september 1913, 300 jaar na zijn geboorte door de Vereniging Oud-Leiden.

De jonge, vriendelijke, behulpzame, huidige eigenaar van de antiquarische juwelierszaak Van Ruiten die daar van vader op zoon sinds 1938 is gevestigd kon mij niet helpen. Hij is zich wel terdege bewust dat hij op een bijzondere plek woont, want op zijn briefpapier gebruikt hij als logo het pandje met trapgevel en daaronder de vierregelige tekst:

‘Hier leefde Gerard Dou,
in schone Const bedreven.
De Sin voor oudt en Schoon
Is in zijn Huys gebleven’.

Het Dou-pandje, dat heeft bestaan uit een voor- en achterhuis is door de eigenaar bij een verbouwing jaren geleden binnenste buiten gekeerd om Dou-resten te zoeken. Maar geen spoor, geen kras of inscriptie, laat staan een

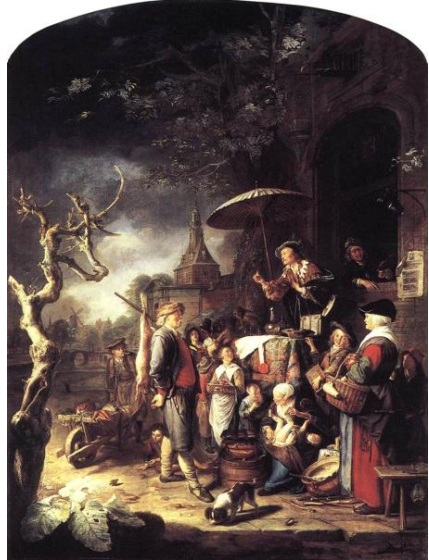

tekening van de beroemde Dou werd gevonden. Ook de plaats van zijn mogelijke atelier in dat huis kon niet worden achterhaald. Het is overigens niet zeker dat hij in dat huis werd geboren of stierf. Zijn vader, afkomstig uit Harlingen, had meerdere pandjes (zogenaamde 'sundry houses') in die buurt.

Dou heeft ook aan het Galgewater gewoond (mogelijk in een van de sundry pandjes van zijn vader?) en geschilderd, vlak bij Rembrandt in de Weddesteeg, misschien was zijn vader daarvan ook de eigenaar? Bijna burendus. Goede burendus ook...

Aan het Galgewater vindt men geen gevelsteen. Gerrit keek door zijn venster uit op de 'Blauwpoort', volgens Martin. Dit uitzicht zou de oorzaak zijn van zijn wijze van o.a. portretschilderen, nl. ingekaderd in een venster of frame ('nichepicture') met een perfect perspectief waaraan men de echtheid van een Dou mede kon vaststellen. Zijn werk is heel vaak gekopieerd, vooral ook door zijn leerlingen en met zijn medeweten.

Martin beschrijft dat veel rijken of groten der aarde collectioneers in dienst hadden om Hollandse schilderijen te kopen, de ateliers af te stropen en zodoende verzamelingen op te bouwen waarbij tientallen artistiek grote werken werden gekocht en ons land verlieten, voor enorme prijzen, ook in de 17^e en 18^e eeuw. In de tijd van Rembrandt en Dou brachten de werken

De kwakzalver - Gerrit Dou - 1652

Op dit schilderij ziet u de toren van de Blauwpoort, die in de plaats kwam van de Lopsenpoort aan het eind van de Haarlemmerstraat.

Lopsenpoort - 1355

Blauwpoort - 1602

van laatstgenoemde soms veel meer op dan die van Rembrandt. Prijzen van 400 tot 1000 florijnen waren niet ongebruikelijk. En dat in een tijd waarin een top hoogleraar een topjaarwedde moest bedingen van 1200 gulden per jaar (Scaliger).

Gerrit Dou's schildersopleiding

Op 4 februari 1628 mocht hij dan eindelijk gaan schilderen. Ook dat regelde zijn vader. Vader en zoon maakten daarover geen ruzie, Gerrit was vermoedelijk geen lastige jongen. Kwaliteit stond bij vader Douwe kennelijk voorop bij de scholing van zijn be- gaafde zoon. Geen zin om een uit- stekend graveur te worden? Nou 'dan maar' een voortreffelijk schilder. Hij introduceerde hem bij de jonge Rembrandt (1606/7-1669) die slechts 6-7 jaar ouder was dan Gerrit.

Jan Jansz. Orlers (5-1-1570 - 10-8-1646)
- neef van Jan van Hout -
'Beschrijving der Stadt Leyden'

Volgens Jan Orlers die in 1641 'de geschiedenis van de stad Leiden' schreef, was Rembrandt toen nog lang niet de grootste schilder van de regio Leiden of van Nederland. Schooten en Bailly, portret- en stillevenschilders, waren veel beroemder. Bailly was de leider in Leiden vanaf 1631. Maar vader Douwe ging zijn eigen gang. Vermoedelijk viel toch de keuze op Rembrandt vanwege goede buur- en vriendschapsrelaties, buren die ongeveer van dezelfde stand waren. Mogelijk speelde ook mee dat Rembrandt een leerling was van de beroemde Lastman, die ook Lievens en Van Vliet als leerlingen had. De ouwe Douwe had zo zijn eigen inzichten voor kwaliteit. Zoon Gerrit werd zodoende een geweldig goed opgeleide kunstschilder met een grote affiniteit voor kleine portretten, want dat was het lucratiefst in die tijd. Het vervoer van kleine werken was natuurlijk ook veel gemakkelijker dan het sjouwen met grote doeken, vooral als die naar het buitenland moesten. De ster van Rembrandt rees snel en heel hoog in de jaren dertig. Hij was geliefd vanwege zijn unieke groepsportretten en de lichteffecten daarbij en vooral ook door het fantasievolle gebruik van accessoires die Rembrandt zijn leven lang verzamelde. Zijn goed gelijkende portretten vielen bij 'het publiek' erg in de smaak. Rembrandt was eigenlijk een beetje een ruige schilder met een gedurfde en rake penseelstreek. Hij schilderde meer zoals we

dat kennen van Karel Appel en absoluut niet à la Holbein. Maar in principe beheerste hij beide manieren op het hoogste niveau. Hij ging rond bij zijn leerlingen als ze aan het werk waren en toonde met een snelle penseelstreek hoe een bedoeld effect 't beste was te verkrijgen. 'Natuurlijk, dat was het', hoor je ze zeggen.

De ouders van Rembrandt hebben herhaaldelijk bij de drie leerlingen van Rembrandt model gestaan. Rembrandt gebruikte zijn ouders zelf ook vaak als modellen. Zelfs na het overlijden van Harmen van Rijn kwam diens markante kop nog terug in hun werk. Het vroegste portret van Harmen (Rembrandt's vader), geschilderd door Gerrit Dou in 1636 bevindt zich in St. Petersburg. Het prachtige portret van R's moeder, lezend in de bijbel is ook zo'n voorbeeld van hun poseerbereidheid.

Het schijnt dat Dou het schilderen van handen het moeilijkst vond.

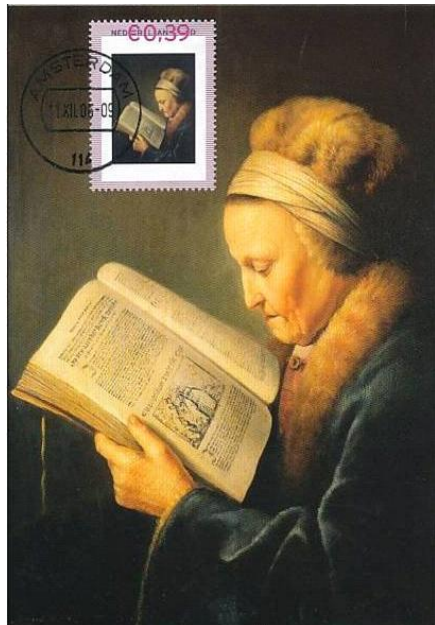
Een ander probleem was zijn verfijnde nauwkeurigheid waardoor de posesessies vele dagen in beslag namen; een reden voor klanten met weinig zitvles om naar een andere portrettist uit te zien. Het stikte immers van goede schilders in de regio. De geduldige moeder van Rembrandt was voor Gerrit Dou een ideaal en goedkoop 'object' en zij poseerde geduldig voor hem in iedere gewenste houding.

In 1632 vestigde Rembrandt zich in Amsterdam, dicht bij zijn talrijke opdrachtgevers.

Ook Lievens verliet Leiden, hij vertrok in 1631 naar London. Jan van Goyen vluchtte in 1634 naar Den Haag.

De reden was het schrikbewind dat schout Willem de Bont, in 1619 door het stadsbestuur van Leiden benoemd, voerde,

Tot Rembrandt's vertrek stond Dou sterk onder invloed van zijn leermeester. Bij vrijwel alles wat Rembrandt schilderde waren zijn leerlingen betrokken. Zij gebruikten ongeveer dezelfde compositie, dezelfde attributen en lichtval. Pas na vertrek van Rembrandt werd Dou's techniek verfijnder.

Portret van een lezende oude vrouw - 1630/35
Rijks Museum Amsterdam
(de moeder van Rembrandt)

De jonge moeder (1658)
olieverf op paneel 73,5 x 55,5
Mauritshuis - Den Haag

Met een vergrootglas zorgde hij ervoor dat iedere penseelstreek glad werd. De toon werd intiemer en het lichtdonker werd in een verstild zilvergrijs weergegeven.

Dou had veel uitstekende leerlingen zoal bijvoorbeeld Frans van Mieris de Oude, G. Metsu en P. Van Slingelandt. Het is gezien zijn vooropleiding tot glazenier bevreemdend dat er van Dou geen etsen of tekeningen met zekerheid bekend zijn. Zijn oudste biograaf en tijdgenoot is Orlers die ook burgemeester van Leiden is geweest.

Hij beschrijft in zijn boek 'Beschrijving der Stadt Leiden' dat omstreeks

1655 men bemerkte dat Dou ouder (zo vroeg al?) begon te worden; men constateerde tekenfouten, minder sterke composities, vervlakkingen in kleur, geringere levendigheid en dergelijke. Maar in dezelfde periode kwamen ook nog voortreffelijke werken tot stand. Leed hij aan depressiviteit of kwamen er (zo vroeg ik mij af) de eerste tekenen van dementie om de hoek kijken? Hij was maar net de 40 gepasseerd. Na Rembrandts vertrek naar Amsterdam vestigde Dou zich aan het Galgewater omstreeks 1631/'32. Hij is nooit getrouwd geweest en had vermoedelijk ook geen kinderen. Zijn roem vestigde zich in de komende 10 jaar en bereikte omstreeks 1635 grote hoogte.

Zijn schilderijen kwamen in alle uithoeken van de wereld terecht en gingen vaak van hand tot hand. Zijn kleine werkjes waren natuurlijk, zoals reeds gezegd gemakkelijk vervoerbaar. Collecteuren en kunsthandelaren die op-

30 november 2010 - Bij veilinghuis Sotheby's is een schilderij van Gerard Dou verkocht voor 516.750 euro. Dat is drie keer de geschatte

waarde van 150 á 200.000 euro. 'Een oude bebaarde man' gold als het hoogtepunt op de veiling van oude meesters. Het was voor het eerst in 20 jaar dat een werk van Dou in Nederland onder de hamer kwam.

drachten hadden van adellijke lieden, zoals bijvoorbeeld Koningin Christina van Zweden, om vooral Nederlandse topstukken te kopen, waren kind aan huis in de goede ateliers in Haarlem, Amsterdam en Leiden. Het was een gouden eeuw.

Was Dou ooit buiten Leiden?

Meestal is het antwoord op die vraag: Nee, hij leefde, werkte, woonde en schilderde in Leiden tot aan zijn dood in 1675. Het is niet bekend waardoor of waaraan hij overleed.

Zijn naam komt niet voor in het gildenboek van 1668-1673 en ook in een eerdere periode van 1651-1658 blijft zijn doen en laten onbekend. Martin heeft geprobeerd deze leemten te vullen.

Ook in Engeland ging hij na of Gerrit misschien op uitnodiging van Koning Charles II aan diens Hof heeft gewerkt, maar er werd niets gevonden dat daarop wees. Dou maakte in beide 'duistere' perioden werk dat met zekerheid in Leiden werd vervaardigd (zelfportret in 1652 en de 'Blauwpoort' op locatie in 1654, terwijl hij in 1656 en 1657 in Leiden testamenten ondertekende bij notaris Paedts. In de jaren 1658 tot 1668 komt hij weer voor in de registers van het Gilde en in 1669 tot in 1670 onderhandelde hij met de burgemeester van Leiden over een portret. In 1672 signeerde hij een zelfportret 'Leyden, 1672' terwijl hij in 1673 en 1674 weer in het Gildeboek voorkomt en in 1674 voor de derde en laatste keer zijn testament herzag.

koningin Christina van Zweden (1626-1689)
portret van Sébastien Bourdon (1616-1671)
zegel 350 jaar Vrede van Westfalen (1648)

Frans en ik vonden in het notarieel archief zijn testament. Een kopie met vertaling exposeren wij op de Postzegeltotaaldag op 27 januari 2013.

Kunsthandelaren uit het buitenland graasden de Nederlandse ateliers af naar stukken uit onze Gouden Eeuw (o.a. Monconys, Johan de Bye). Zij wisten Gerrit Dou te vinden. Hij kon gewoon thuis blijven. Koningin Christina van Sweden (1626-1689) was dol op zijn werk en op dat van Frans van Mieris, de zeer begaafde leerling van Gerrit. Ook Koning Charles II van Engeland (1630-1685) verzamelde werk van onze 'Gouden Eeuwers'.

'De astronoom'.
ca. 1650
olieverf op paneel
26,5 x 28,6 cm
Stedelijk Museum
De Lakenhal - Leiden
zaal 8

Gerrit Dou was, net als zijn vader een goed zakenman en voor zijn tijd zeer bemiddeld. Zijn derde en laatste testament werd 6 weken voor zijn dood bijgesteld. Hij bezat drie huizen en een kapitaal van 15.000 gulden dat hij zijn nicht en verzorgster Antonia van Tol naliet. Hij schonk 4000 gulden aan legaten en gaf 500 gulden aan het Catharijnegasthuis in Leiden. In het register van overledenen van de Pieterskerk staat op 9 Februari 1675 slechts vermeld:
'Mr. Gerrit Douw, schilder'.

Oegstgeest, 29 juli 2012, met aanvullingen tot oktober 2012.

Hilbert A.C. Kamphuisen

Literatuur.

1. Wurfbaun, M.L. *Catalogus van schilderijen en tekeningen van stedelijk museum 'de Lakenhal'* 1983.
2. Wikipedia, *op tal van plaatsen.*
3. *Bijschriften bij werk in de Lakenhal te Leiden.*
4. Martin, W: *Gerard Dou (vertaling in het Engels: Clara Bell), London, George Bell and Sons, 1902. Serie Great Masters in Painting & Sculpture.*
5. *Notarieel Archief Leiden, de testamenten van Gerard Dou.*